
**CONSIDERAȚII DESPRE EXISTENȚA OBIECTELOR
NONEXISTENTE**

Adrian Niță

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru“

E-mail: nitaadrianus@yahoo.com

Abstract. The text presents the strategies by which the logic can answer to the Meinong's challenge about the nonexistent objects. In *Ueber Gegenstandstheorie* (*Theory of object*), from 1904, he sustains that we can assign the properties to the nonexistent objects on the basis of the dichotomy between being (*Sein*) of the object and the essence (*Sosein*) of the object.

Într-o lucrare apărută cu un secol în urmă filosoful austriac Alexius Meinong a lansat o provocare extrem de interesantă filosofilor și logicienilor. El afirmă în această lucrare că „există obiecte despre care este adevărat că nu există“¹. Dincolo de aparența de paradox a acestei afirmații, trebuie văzută intenția principală a autorului *Teoriei obiectului*. Atunci când vorbim despre entități ficționale sau despre zeii Olimpului, despre Sherlock Holmes sau Moș Crăciun, noi înființăm oarecum aceste entități, le dăm ființă. Pentru a putea vorbi despre ele, aceste obiecte trebuie să aibă un anumit fel de existență. Răspunsul lui Meinong, chiar dacă provocator, este clar din acest punct de vedere: putem vorbi despre Zeus sau despre Sherlock Holmes, chiar dacă în lumea din care facem parte nu există nici un obiect care să aibă toate caracteristicile lui Zeus ori ale lui Sherlock Holmes.

Atunci de unde provine impresia de paradox? De ce simțim nevoia să adăugăm că Sherlock Holmes sau Harry Potter au *un anumit fel* de existență? Răspunsul este de găsit în înclinația noastră naturală de a îndrăgi realismul. Logicianul trebuie să aibă un robust simț al realității, ontologia față de care este el angajat să nu fie mai extinsă decât ontologia, să zicem, a biologului. Dacă biologul nu admite unicorni, atunci logicianul este obligat să se conformeze.

¹ A. Meinong, *Ueber Gegenstandstheorie*, in K.R. Fischer (hrsg.), *Oesterreichische Philosophie von Brentano bis Wittgenstein*, Wien, 1999, p. 43.

Din punct de vedere logic, statutul și natura entităților ficționale reprezintă o problemă extrem de spinoasă datorită unui fapt extrem de simplu. Logica tradițională, atât cea clasică, cât și cea modernă (așadar, logica ce se întinde de la Aristotel la Frege și Russell) presupune existența subiectului, fapt care se numește *import existențial*. Pentru a vedea diferența, să ne gândim la un exemplu. Inferența „dacă toți oamenii sunt muritori, atunci unii oameni sunt muritori“ este o inferență validă, pe baza considerentului că propoziția universal afirmativă implică propoziția particular afirmativ corespunzătoare. În schimb, o inferență construită după același model cum este „dacă toate planetele dintre Pământ și Lună se rotesc în jurul Soarelui, atunci unele planete dintre Pământ și Lună se rotesc în jurul Soarelui“ nu este o inferență validă.

După Aristotel, validitatea inferențelor este condiționată de restricția operării cu termeni referențiali, adică cu termeni ce denotă un obiect existent: toate cele patru forme de propoziții categorice asertează existența subiectului, adică au import existențial². Se constată astfel că dacă Platon afirma că într-un fel ființa nu este și neființa este³, Aristotel propune ca despre ceea ce nu este trebuie să tăcem. Propunerea lui Meinong, paradoxală dintr-un anumit punct de vedere, și revoltătoare dacă o contrapunem logicii aristotelice, trebuie văzută exact în acest context. Deși Aristotel cunoștea funcția existențială și funcția copulativă a verbului „a fi“, nu le-a deosebit în mod explicit⁴. În judecata în care „este“ se adaugă ca un al treilea element pe lângă nume și atribut (ca în „Socrate este înțelept“), adică în judecățile *de tertio adiacente*, sau de predicatie, nu este clar dacă funcția copulativă de unire a lui „înțelept“ cu „Socrate“ este după Stagirit dublată de funcția existențială. Ceea ce se poate însă afirma este că trebuie să presupunem că pentru Aristotel, și în general pentru logica clasică, „este“ are atât funcție existențială cât și funcție copulativă, deoarece se folosesc exclusiv termeni referențiali⁵.

Pentru că am amintit de importul existențial, să amintim că în logica modernă, i se datorează lui Boole importanta distincție dintre judecățile cuantificate în ceea ce privește relația lor cu existența. Astfel, judecățile cuantificate universal (cum este de exemplu „toți oamenii sunt muritori“ sau „nici un om nu este nemuritor“) nu au import existențial, aceste judecăți putând fi adevărate chiar și pentru o interpretare al cărui domeniu nu conține nici un obiect care să instanțeze termenul „om“. În schimb, judecățile

² A se vedea capitolul *Inferențe imediate* din excelenta lucrare elaborată de I. Didilescu și P. Botezatu, *Silogistica. Teoria clasică și interpretările moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, pp. 38-58.

³ Platon, *Sofistul*, 241d.

⁴ Despre teoria aristotelică a predicatiei, a se vedea lucrarea noastră *Existență și predicatie*, teză de doctorat, Universitatea București, 2002, cap. I și cap. V.

⁵ I. Didilescu, P. Botezatu, *loc. cit.*

cuantificate existențial (de exemplu „unii oameni sunt sportivi“ sau „unii oameni nu sunt filosofi“) au import existențial, în aceste cazuri fiind obligatoriu să existe cel puțin un obiect în extensiunea termenilor subiect și predicat pentru ca judecățile să fie adevărate.

Am ajuns la necesitatea elaborării unor strategii care să răspundă provocării lansate de prezența în vorbirea obișnuită a *termenilor singulari nedenotativi* (cum sunt „Zeus“, „Pegas“, „Moș Crăciun“, „Harry Potter“ etc). O primă strategie este cea elaborată de G. Frege, adevăratul părinte al logicii moderne, care creează un sistem de semne, numit limbă logică perfectă⁶, sau scriere conceptuală⁷, în care fiecărui semn îi corespunde numai un singur sens iar acestuia numai o singură semnificație. Numele proprii aparente, adică cele care nu au semnificație, deși există în limba naturală, nu mai au loc în acest sistem perfect de semne.

O strategie construită în mod direct pentru a răspunde provocării lansate de Meinong este teoria descripțiilor elaborată de Russell. Spus în puține cuvinte, Russell își propune să reinterpreteze propozițiile în care apar nume proprii astfel încât într-o abordare corectă din punct de vedere logic să nu mai apară aceste elemente ce pot duce la dificultăți, cum sunt cele generate de teoria meinongiană a obiectului. Ideea de bază este că un nume este de fapt o descripție deghizată, sau o descripție prescurtată⁸. Atunci când spunem „Socrate merge“ înțelegem de fapt „Profesorul lui Platon merge“.

Teoria descripțiilor permite analizarea judecăților existențiale singulare prin reducerea numelor proprii la un set de expresii denotative, iar apoi prin folosirea cuantorului existențial și al identității putem exprima că există o instanță și numai una cu caracteristicile descriptive respective. În acest fel, descripția nu mai apare printre componentele propoziției parafrazate, întrucât descripția nu este considerată un component real al propoziției. O propoziție cum este „calul înaripat al lui Belerophon“ este analizată într-un limbaj logic satisfăcător în felul următor:

Funcția propozițională „ x este calul înaripat al lui Belerophon“ este adevărată pentru cel puțin și cel mult un x .

Cu alte cuvinte, există un x astfel încât:

1. x este cal înaripat al lui Belerophon;
2. nu există nici un alt individ diferit de x care are proprietatea a fi cal înaripat al lui Belerophon.

Unind cele două condiții, constatăm că enunțul rezultat este fals în modelul intenționat, întrucât primul conjunct este fals.

⁶ G. Frege, *Sens și semnificație*, în M. Târnoveanu, Ghe. Enescu (ed.), *Logică și filosofie*, București, Editura Politică, 1966, p. 70.

⁷ G. Frege, *Begriffsschrift*, în Jean van Heijenoort (ed.), *From Frege to Goedel*, Cambridge, Harvard University Press, 1967.

⁸ B. Russell, *Introduction to mathematical Philosophy*, London, George Allen & Unwin, 1919, p. 179.

O strategie reduționistă cu privire la statutul termenilor singulari nedenotativi elaborează și celebrul filosof și logician american W.V.O. Quine. În notația canonică propusă de el, o propoziție cum este „Pegas există“ este înțeleasă în felul următor: „există un obiect x astfel încât x pegasizează“⁹. Pentru a afla valoarea de adevăr a propoziției căutăm printre valorile pe care le ia variabila legată x , și dacă vom găsi un obiect care are atributul a pegasiza, atunci putem susține că propoziția este adevărată, în caz contrar fiind falsă. Cum în modelul intenționat nu găsim nici un obiect care să aibă atributul a pegasiza, conchidem că propoziția „Pegas există“ este o propoziție falsă¹⁰.

Constatăm că strategia propusă de Quine este mai intuitivă și mai puțin artificială decât strategiile reduționiste elaborate de Frege și Russell. Există însă un dezavantaj extrem de important: toate propozițiile despre obiecte nonexistente vor fi false. Mai mult, simțul robust al realității, de care trebuie să dea dovadă logicianul, ca și biologul sau fizicianul, este pus la grea încercare atunci când avem două propoziții cum sunt „Pegas este tigru verde“ și „Pegas nu este tigru verde“. În virtutea strategiei lui Quine, ce reduce numele proprii la termeni generali, vom obține că ambele propoziții sunt false.

Un al doilea gen de strategie prin care se încearcă evitarea dificultăților generate de imposibilitatea combinării prezenței termenilor singulari nedenotativi cu citirea referențială a cuantorilor ar fi fie renunțarea la schema referențială a interpretării (cum propune Lesniewski), fie acceptarea schemei referențiale, dar admiterea de obiecte nonexistente (cum a procedat Meinong, Parsons s.a.). Întrucât de Meinong am amintit la începutul studiului, și mai ales pentru că i-am dedicat recent câteva studii¹¹, am vrea să prezentăm câteva considerații despre teoria logică a lui Lesniewski.

Lesniewski este autorul unor interesante sisteme logice, numite *prototetica*, *ontologia* și *mereologia* prin care logicianul polonez a vrut să sublinieze că logica descrie lumea, iar că acest lucru nu poate fi făcut într-un mod arbitrar. Descrierea lumii se face cel mai bine într-o logică clasică extensională cu două valori de adevăr, dar în care nu există un izomorfism între elementele enunțurilor și elementele realității (cum este cazul la Russell). În plus, cuantorii sunt interpretați substituțional, adică se are în

⁹ W.V.O. Quine, *On what there is*, in *From a logical Point of View*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1953, pp. 8-13.

¹⁰ W.V.O. Quine, *Existence and Quantification*, in W.V.O. Quine, *Ontological Relativity and Other Essays*, New York, Columbia University Press, 1969, p. 96.

¹¹ A. Niță, *Intenționalitate și obiecte nonexistente*, simpozionul *Problema intenționalității: istorie și perspective*, Societatea Română de Fenomenologie, 21-22 septembrie 2004 ; A. Niță, *Teoria obiectului inexistent la Meinong*, simpozionul *Filosofie austriacă: origini, specific, reprezentanți*, Institutul de Filosofie, 23-24 septembrie 2004.

vedere nu referința, ci numele obiectelor ce pot fi substituite pentru variabile¹². De exemplu, expresia „ $\forall xFx$ ” se citește „pentru orice substituie în locul lui x din Fx , x este F^x ”. Este evident că interpretarea substituțională coincide cu interpretarea referențială în cazul în care: 1) orice obiect din domeniu este denotat de un termen; 2) orice termen denotă un obiect. Aceste cerințe nu sunt însă îndeplinite în sistemul lui Lesniewski, întrucât functorii pot fi definiți astfel încât să nu implice existența actuală. Explicația este că după logicianul polonez cuantorii nu au import existențial.

Pentru a vorbi despre obiecte nonexistente în acest sistem logic nu este nevoie să avem o condiție care să ne specifice ceva despre obiectele nonexistente ca subiect al unui enunț. Preocuparea principală este acum pentru predicat, noțiunea de nume fiind mai largă ca în celelalte sisteme logice pe care le-am prezentat mai sus: un nume poate fi atât termenul singular cât și termenul general al unei propoziții, atât termen nevid, cât și termen vid.

Acest tratament logic al existenței obiectelor nonexistente arată prezența unei relații interesante între logică și ontologie. Chiar dacă acum putem forma propoziții cu sens prin unirea existenței cu un nume nu rezultă că am putea deduce din tezele ontologice că ceva există. Numele nu este după Lesniewski un reprezentant al realității, nu este ceva ce trimite la realitate, cum este cazul la Frege și Russell.

Strategia cea mai radicală pentru tratarea propozițiilor despre obiecte nonexistente este strategia elaborată în ultimele decenii de către adepții logicilor libere de presupuziții existențiale (Bas van Fraassen, K. Lambert, R. Schock, E. Bencivenga etc.). Radicalitatea acestei strategii provine din faptul că deși cuantorii sunt considerați ca având import existențial, „unii termeni singulari și în anumite circumstanțe” nu au denotat un obiect existent¹³. Logicile libere sunt sisteme formale de teorie cuantificată rezultând din modificarea sistemului formal al unei teorii clasice cuantificate fie fără identitate și existență, fie al unei teorii clasice cuantificate cu identitate. Au fost astfel dezvoltate mai multe feluri de sisteme de logică liberă: logică cuantificată liberă (TCL), logică cuantificată liberă cu identitate (TCL=), logică cuantificată liberă cu existență (CLE!) și logică cuantificată liberă cu existență și identitate (TCL E!=).

Principala noutate la nivelul sintaxei o constituie prezența predicatului existenței în vocabularul sistemului formal al unei logici libere. Din punct de vedere semantic, trebuie subliniat că există mai multe strategii semantice (semantica domeniului exterior, semantica convenționalistă,

¹² Despre această interpretare a cuantorilor, a se vedea C. Lejewski, *On Lesniewski's Ontology*, *Ratio*, 1, 1958; V. Sinisi, *The development of Ontology, Topoi*, vol. 2, nr.1, 1983.

¹³ E. Bencivenga, *Free Logics*, in B. Gabbay, F. Guentner (eds.), *Handbook of Philosophical Logic*, vol. III, Dordrecht, Reidel, 1986, p. 375.

semantica supervaluaționistă), cele mai influente fiind cele convenționalistă. După cum îi spune numele, strategia convenționalistă stabilește valoarea de adevăr a unui enunț despre obiecte nonexistente prin convenție: în cazul în care propozițiilor ce conțin termeni singulari nedenotativi li se atașează adevărul avem de-a face cu o strategie convenționalistă pozitivă, iar dacă li se atașează falsul, avem de-a face cu o strategie convenționalistă negativă¹⁴.

Este evident că nici strategiile adepților logicii libere de presupuziții existențiale nu sunt lipsite de dificultăți și dezavantaje. De exemplu, o semantică pozitivă are printre dezantaje faptul că se susțin relații autentice între obiecte existente și obiecte nonexistente (cum se întâmplă în cazul unui enunț cum este „Eminescu este mai scund decât Sherlock Holmes“) precum și faptul că există dificultăți în ce privește substituția identicilor. Printre dezavantajele semanticii negative se numără neintuitivitatea ca un enunț despre obiecte nonexistente să fie fals în orice model. Am fi mai degrabă înclinați să considerăm că „Ghilgameș este prietenul lui Enkidu“ este un enunț adevărat în modelul reprezentat de celebra epopee. În al doilea rând, decizia este legată de considerente pragmatice, care par să fie extrem de importante. Ne putem gândi că argumentele pragmatice sunt importante întotdeauna, sau că sunt singurele argumente ce se pot aduce în favoarea unei teorii. Această atitudine nu pare să fie împărtășită de adepții logicii libere negative.

După această trecere în revistă a câtorva strategii de tratare a existenței obiectelor nonexistente se constată că pentru a susține dacă un enunț despre un obiect nonexistent este adevărat sau fals, sau mai mult, dacă enunțul respectiv are valoare de adevăr, este nevoie de un întreg arsenal de tehnici pe de o parte din sintaxă, semantică, pragmatică, semiotică, teoria actelor de vorbire etc., iar pe de altă parte este nevoie de o teorie ontologică sau metafizică corespunzătoare. În funcție de acceptarea sau neacceptarea prezenței unei legături profunde între logică și ontologie se poate susține o strategie sau alta din cele descrise mai sus.

Referințe:

E. Bencivenga, *Free Logics*, in B. Gabbay, F. Guentner (eds.), *Handbook of Philosophical Logic*, vol. III, Dordrecht, Reidel, 1986.

I. Didilescu, P. Botezatu, *Silogistica. Teoria clasică și intrerpretările moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976.

G. Frege, *Sens și semnificație*, in M. Târnoveanu, Ghe. Enescu (ed.), *Logică și filosofie*, București, Editura Politică, 1966.

¹⁴ A se vedea E. Bencivenga, *op. cit.*, pp. 396-400.

G. Frege, *Begriffsschrift*, in Jean van Heijenoort (ed.), *From Frege to Goedel*, Cambridge, Harvard University Press, 1967.

C. Lejewski, *On Lesniewski's Ontology*, *Ratio*, 1, 1958.

A. Meinong, *Ueber Gegenstandstheorie*, in K.R. Fischer (hrsg.), *Oesterreichische Philosophie von Brentano bis Wittgenstein*, Wien, 1999.

Adrian Niță, *Existență și predicatie*, teză de doctorat, Universitatea București, 2002

W.V.O. Quine, *From a logical Point of View*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1953.

W.V.O. Quine, *Ontological Relativity and Other Essays*, New York, Columbia University Press, 1969.

B. Russell, *Introduction to mathematical Philosophy*, London, George Allen & Unwin, 1919.

V. Sinisi, *The development of Ontology*, *Topoi*, vol. 2, nr.1, 1983.